

Competitive Scramble is an Evil Ingenuity: Proceedings from the International Conference on the Biography and Songs of Alhaji Abubakar Kassu Zurmi in Heroic Poetry

A Publication of the Department of Nigerian Languages, Sokoto State University, Sokoto

ISBN 978-978-62480-5-9 (Print) | ISBN 978-978-62480-5-9 (Online)

DOI: <https://doi.org/10.65760/kassu.i1.46> Website: www.ssu.edu.ng | Issue 1 | April 2025 |

Tubalan Gina Wasu Wakokin Makada Abubakar Kassu Zurmi

Shamsuddeen Ismail
Aisha Yahaya Tambuwal

Corresponding Author: Shamsuddeen Ismail

Email: Shamsuddeenismail83@gmail.com

LambarWaya: 08033224947

Tsakure

Wannan takarda za ta bi sawun wasu daga cikin wakokin makada Alhaji Abubakar Kassu Zurmi da ya rera domin fito da tubalan gina wasu daga cikin wakokinsa. Hanyoyin da aka bi wajen aiwatar da wannan bincike sun hada da sauraren wakokin makada Musa Dankwairo a M.P da wayar salula da kuma karanta Diwanin Wakokin Hausa domin zakulo misalan daga wakokin. haka ma, an bibiyi wasu ayyuka da suke da alaka da wannan nazari domin samun karin haske a kan yadda za a inganta wannan bincike. Ra'in da aka dora wannan nazari shi ne, "Ra'in Madubin Kyallaro Al'adu". Ra'i ne wanda yake nuni da yadda akan yi amani da adabi ko al'ada ko harshe a matsayin madubi ko kyallaro al'adun al'umma kamar dai yadda Ado (2017:87) ya bayyana.

Copyright: *Provided that the author(s) and the source are credited, noncommercial use of the article is allowed, including printing and distribution.*

1.0 Gabatarwa

Hakika akwai wadān su mutane da Allah ya yi masu baiwa da hikimar sarrafa harshe na amfani da hanyar kida da waka wajen isar da sako ga al'umma. Kasar Hausa ta yi dace da irin wadannan mutane da aka fi sani da makadan Hausa. Daga cikin mashahuran makadan kasar Hausa akwai makada Abubakar Kassu Zurmi wanda ya shahara wajen kida da rera wakokin maza. Makada Kassu Zurmi sananne ne a fagen kida da wakar maza da wadanda suka gagara ta bangaren farauta da tauri da kuma sata. Kida da wakokin makada Kassu Zurmi sun rinjaya ne ga mafarauta da 'yantauri da kuma barayi.

1.1 Tarihin Makada Abubakar Kassu Zurmi

An haifi makada Abubakar Kassu Zurmi a garin Magarya da ke kasar Zurmi tsohuwar jihar Sakkwato a yanzu kuma jihar Zamfara ta yau. Sunan mahaifinsa Muhammadu sunan

mahaifiyarsa kuwa Maimunatu. Mahaifin Kassu Zurmi Muahammadu Ganga makadin farauta ne, saboda haka, Kazzu gadon kidi da waka ya yi. Kodayake Kassu bai yi ilmin zamani ba amma ya dan taƙa karatun allo. Kassu Zurmi tun yana karami ya fara bin mahaifinsa wurin kidin farauta. Hausawa sun ce kyawon da ya gadi ubansa. Bayan rasuwar mahaifin Kassu sai ya maye gurbin mahaifinsa na kida da wakar farauta da tauri. Daga baya, makada Kassu ya hada da kidan barayi maimakon ya hada da abin da ya gada wurin mahaifinsa. Kassu Zurmi yana da mata da 'ya'ya da dama. Daga cikin 'ya'yansa akwai Ummaru wanda yake biyar Kassu wurin kidin tauri. Haka ma, daga cikin 'ya'yansa akwai wanda ya zurfafa wurin karatun addini da karantarwa ta addinin Musulunci. Allah ya yi wa makada Kassu Zurmi rasuwa a shekara ta 1987 bayan wata gajeruwar rashin lafiya.

1.2 Ra'i Bincike

Ra'in da aka dora wannan bincike shi ne, Ra'in Kyallaro Al'adu". Ra'i ne wanda yake nuni da yadda akan yi amfani da adabi ko al'ada ko harshe a matsayin madubi ko kyallaro al'adun al'umma kamar dai yadda Ado ya (2017:87) ya bayyana.

1.3 Hanyoyin Gudanar da Bincike

Hanyoyin da aka bi wajen aiwatar da wannan bincike sun hada da sauraren wakokin makada Kassu Zurmi a M.P da wayar salula da kuma karanta Diwanin Wakokin Hausa, domin zakulo misalan daga wakoki. Haka ma, an bibiyi wasu ayyuka da suke da alaƙa da wannan nazari domin samun farin haske a kan yadda za a inganta wannan bincike.

1.4 Tubali

Tubalini na nufin curin kasa da aka yi ya bushe domin a yi gini. CNHN (2006:440). A nasa ra'ayin, Gusau (2002:35) ya bayyana tubali da makamin da makadi yake dada kulla tunaninsa da shi a waka domin ya samu damar kara fadada babbar manufar wakarsa. Ita kuwa Halima (2012) ta bayyana tubali a matsayin manufa ko wani aiki da ake maimaitawa tare da sarrafawa a cikin littafi ko fim da dai sauransu. A wakar baka kuwa, tubali na nufin wani karamin sako da makadi yakan saka a cikin zubin diyan waka bisa tabbatar da manufa ko sakon da makadi yake son ya isar a wakarsa.

1.5 Wasu Tubalan Gina Wa}ojin Makaxa Kassu Zurmi

Makada Kassu Zurmi ya yi amfani da wasu muhimman tubalai waƙanda ya gina wakokinsa na ma'abota gagara da jarumtaka. Wakokinsa sun kasance sako ne zuwa ga waƙanda a koyaushe suke fitowa da rayuwar al'umma. Wakokin sun fito da wasu halaye da dabi'un al'umma da suka shafi sata da tauri da farauta da tarihi da gani da ido da zuwa da kai da kuma sarrafa harshe.

1.6 Sata

A cikin wakar Garba Zakokin Zanhwara, makada Kassu Zurmi yana cewa:

Jagora: Na gode ma Garba kura shegen kare
Na Dunhwawa mau kuru,
Ba za ni talauci ba tun da arnan dare na biki,
A'a dan duniya ka lalacewa,
Wai hay ya yi koken abin biki ya kare garai,
Taka sannu in mutun yah hwalka laƙe
Taho ma kyaurenai rakuƙe,

Bari dai hay ya koma kwanan sa'a guda.
(Wakar Garba Zakokin Zanhwara).

A cikin wannan ɗan waka da ya gabata, makada Kassu ya fito da tubalin gina wannan wakar ta Garba. Tubalin gina wannan waka shi ne sata. Tubalin ya fara ne a ɗan waka na biyu layin farko inda makada Kassu ya bayyana cewa, ba zai yi talauci ba matuƙar arnan dare na biki. A nan arnan dare na nufin barayi domin su ne suke yin aikin sata da dare. A gaba makada Kassu yake ba Garba shawara idan ya ji maigida ya farka to ya laɓe har bayan sa'a guda ya zo wa kyaurensa rakuɓe.

Jagora: Adamu Dodo

Wada Adamu nac ce za a yi man doki da kahwahu,
Jama'a aiki wahala ne,
Kuma yaki wahala ne,
Addini wahala ne,
Kai ko tahiya sata kasada ce,
Ka kan ishe ɗaka ko a ishe ka
Akan ishe mai abi hwalke.
Yara akan ishe mai abu hwalke
Sai dai Allah ya kiyaye,
Amma ka ga mai abu yana ja,
Ka iske mara abu yana ja,
Kai mai abu saki kaya gama ma,

A cikin waɗannan ɗiyan waƙoƙin da suka gabata, makada Kassu Zurmi ya fito da tubalin gina wannan waka ta Adamu Dodo, wanda tubalin gina wannan wakar shi ne sata. Makada Kassu ya fito da waɗansu abubuwa na yau da kullum waɗanda suka kasance jinin mutum. Waɗannan abubuwa ne gama gari da aka yi tarayya a kansu. Daga baya sai ya ce sata ma wahala ce, da ma waɗancan abubuwan da ya lissafa na farko ba su ne manufarsa ba, sata ce yake son ya bayyana. Abin da ya sa ya ce sata wahala ce domin za a iya samun mai abin da aka je sata farke bai yi bacci ba har a samu ja-in-ja a tsanin mai abu da barawo, sai ya ba mai abu shawara idan an samu irin haka mai abu ya samar wa barawo kar ya halakar da shi.

1.7 Tauri

A cikin wakar Shayi ɗan Gidan Labbo makada Kassu Zurmi na cewa:

Jagora: Ka hwalka na kai ga msu ɗangashi,
Lallai Shayaya ad da ɗangashi
Ya yi biɗar aure bara sai da yas samu,
Iro ya kai ta gidan maigidansu yah wafi,
Yam mutu yab bas shi ba abin amren.

A cikin wannan wannan ɗan waka da ya gabata, makada Kassu ya fito da tubalin gina waƙarsa ta Shayi ɗan gidan Labbo. A kowane lokaci akan yabi mutum da wani aikin kirki wanda zai zame masa abin alfahari da tinkaho da bugun gaba, kamar nasaba da ilimi da dukiya da kyauta da sutura amma a wurin ɗan tauri ba haka ba ne. Akan yabi ɗan tauri ne da kasawa da da zagi da rauni da kuma tsiya kamar yadda ya fito a cikin wannan ɗan waka da ya gabata tun a layin farko inda makada Kassu ya kira Shayi da mai ɗangashi. Idan aka ce “ mutun mai ɗangashi” ko wane yana da “ɗangashi” to ana nufin wannan

mutun bai da sa'a ko kuma ba ya da rabo ko matsiyaci ko kuma duk wani abu da aka gan shi a ciki to ba za a yi nasara ba.

Jagora: Labbo yac ce katon gidan na banza ne,
Komi yab bid'a na mata ne,
Dum mata sun bi Iro sun kode,
'Yak kamnatai tana yi mai wa'azu,
La'anannen ba ya jin batun kamnat
Tana hwaɗin Shayi ga ka dai da farhin,
Na Abu hak ka lalace tsohuwa ka cishe ka.
(Wakar Shayi)

A cikin wannan ɗan waka da ya gabata, makada Kassu Zurmi ya sake fito da wani tubali na gina wannan wakar ta Shayi inda ya ce mata sun bi shi sun kode. A nan ko dai Shayi bai neman mata, to, mata su na aza masa lalura duk abin da ya samu yana hannunsu. A gaba, makada Kassu ya kara da cewa:

Jagora: Kakak bana tai kyawo ko ta bara mun gode,
Sai dai Shayaya bai yi komi ba,
Na ga 'yan tantabarun cikin ruhewassu,
Tantabara goma layinta daban,
Amma yanzu ba su sun kare,
Yanzu kam saura nai guda baki namiji,
Ko shi ko don yana yi mai waka.
(Wakar Shayi)

A cikin wannan ɗan waka da ya gabata, makada Kassu Zurmi ya sake yabon Shayi da tsiya, inda ya bayyana cewa kaka ta yi kyau bara da bana amma Shayi bai yi aikin komai ba, haka ma, tsuntsayen da yake da su guda goma duk sun kare guda ɗaya ya rage, ko shi dalilin da ya sa ya bar shi don yana tada shi bacci.

1.8 Farauta

Jagora: Farautad da mun ka je dajin Rayya,
Shi yac ce in tai da kalangaina,
Nic mashe ba ni zuwa,
Don kar in taki uwayena,
Yac ce in dai tahi ba komi,
Jama'a Garu-garu yal lallashe ni.
(Wakar Kwazo Sabattacce)

Haka ma, a cikin wakar Danjijji, makada Kassu ya fito ya fito da tubalin gina wannan wakar. Tubalin gina wannan wakar shi ne farauta. Ga abin da makada Kassu Zurmi yake cewa:

Jagora: Danzuru karen Magaji tsohon doki,
Bai gaji da gudu ba karkara tak kare,
To bana Danguru damana ta so ku...
(Wakar Danjijji)

Haka ma a cikin wakar Danmamu Kore wannan tubali na farauta ya fito karara. Ga abin da yake cewa:

Jagora: Hwarutakku ta Burdugi ta zam hwarautab bala'i,
Wannan hwarauta da kun ka yi ta Burdugi,
Ta dai zan hwarautab bala'i,
Don Allah dai kak ku kara,
(Wakar Danmamu)

A cikin wakar Gagarau na Magaji makada Kassu Zurmi na cewa:

Jagora: Mai dan karamin kare ya kama karenai,
Nawa kare ya gawurta,
Na Amadu kowah hwaɗa da kai ya zanganta,
Tahiya Madoka ko dajin Kuna,
Kowaj ji 'yan kalangaina na tahi an nan,
Sai da da da ka kai naman daji,
Na Amadu mai jaz zaga karen kamun zaki.

A cikin wannan dan waka da ya gabata, makada Kassu Zurmi ya fito da tubalin gina wannan waka ta Gagarau na Magaji wanda tubalin gina wannan waka shi ne farauta. A layin farko makada ya ambaci cewa, duk wanda yake da karamin kare ya kama karensa domin nashi ya gawurta. A nan Kassu na nufin ba duk wani kare ya kai ga nasa karen ba. Haka ma, a gaba ya kara da cewa; sai da da da ne kawai yake kai naman daji gida. Abin nufi a nan shi ne duk wanda bai kai jarumi ba ba zai samu ladan farauta ba, wani lokaci ka kan iya kama naman daji wanda ya fi ka karfi ya amshe ko ya sa adda ko takobi ya katsi dabbar da aka farauto

1.9 Magani

Makada Kassu Zurmi a cikin wakokinsa yana nuna hanyoyin da ya kamata a bi domin neman tauri da kuma dabarun da ya kamata a bi da irin magungunan da ya kamata a sha da sauransu. Misali, a cikin wakarsa ta Shehu Guraguri yana cewa:

Jagora: Tauri wuya garai sai a yi kokari,
A sha malamai a ebi sayyu a yi kanya
(Wakar Shehu Guraguri).

A cikin wannan dan waka da ya gabata, makada Kassu ya bayyana cewa, tauri yana da matuƙar wuya saboda abu ne da ake neman magani na itatuwa da sayyu ana sha.

Haka ma, a cikin wakarsa ta Nomau Namagarya, makada Kassu Zurmi ya fito da irin shirin da ake yi idan za a yi sata. Ga abin da yake cewa:

Jagora: Sai ga Nomau ana ta gyaran layu
Da kambuna za a hwashe,
Nic ce in don sabadda ni,
Da ka hwashe Namagarya.
(Wakar Nomau Namagarya).

A cikin wannan dan waka da ya gabata, makada Kassu Zurmi ya bayyana cewa, Nomau yana gyaran layu da kambuna, wannan yana nuna cewa ashe farayi ba koyaushe suke amfani da magani ko layu ba, a'a, idan an nemi irin waɗannan magunguna ana aje su ne

sai lokacin da za a tafi wurin sata sannan za a d'auko su a gyara a yi amfani da su idan an dawo a kai a aje sai kuma wani lokaci.

1.10 Kammalawa

Wannan makala ta yi nazarin tarihin rayuwar nakada Abubakar Kassu Zurmi da kuma wasu daga cikin tubalan gina wakokinsa wadanda suka hada da tauri da farauta da sata da kuma magani da dai sauransu. Haka ma, wannan makala ta gano cewa ya taka muhimmiyar rawa wajen haɓaka adabin Hausa da kuma al'adun Hausawa.

Manazarta

Ado, A. (2017). Ra'oin Bincike kan Rayuwar Hausawa. Katsina: Kanki Classical Media Enterprises

Bargery, G.P. (1934). A Hausa-Englishi Dictionary: London: Oxford University Press

C.N.H.N, (2006). Kamusun Hausa na Jami'ar Bayero. Zaria: Ahamdu Bello University Press.

Gusau, S. M. (2019). Diwanin Wakokin Baka. (Juzu'i na Huɗu). Kano: Century Research ana Publishers Limited.

Magaji, A. (2016). Kassu Zurmi da Wakokinsa. Published by Spectrum Books Limited. Ibadan, Nigeria.

Usman, H. S. (2011). Tarihi da Wakokin Makada Abubakar Kassu Zurmi. Published by The Department of Hausa, Federal College of Education, Katsina, Katsina State, Nigeria